

वीकः, पुं, (अजतोति । अज + "अजिघृन्नीभ्यो दीर्घश्च ।" उणा० ३।४७। कन् । अजे वीभावः ।) वायुः । पक्षी । इत्युणादिकोषः । मनः । इति संचिप्रसारोणादिरुतिः ॥

वीकाशः, पुं, ( विकशनमिति । वि + कश् + घञ् । "इकःकाशे ।" ६।३।१२३। इति वेदपसर्गस्य दीर्घः ।) रश्मिः । प्रकाशः । इत्यमरः ॥

वीचः, पुं स्त्री, डङिः । विपूर्वजघातोरलप्रत्ययेन निघञ्प्रसिद्धम् ॥

वीचणं, क्ली, विशेषण ईचणम् । दर्शनम् । विपूर्वजघातोरनट् (कुट्) प्रत्ययेन निघञ्प्रसिद्धम् । ( यथा, भागवते । ६।१८।२८ ।

"मनोजयाह भावज्ञा सखितापाङ्गवीचयेः ॥")

वीचापन्नः, चि, ( वीचामापन्नः ।) विख्यापन्नः । इति हेमचन्द्रः । ३।६७७। (वीच्यापन्नः । इत्येवमेव ॥)

वीचितः, चि, ( वि + ईच + क्तः ।) विशेषण ईचितः । डङिः । यथा,—

"पापार्थं प्रश्नलभे तु पापसंयुतवीचिते ।  
तथैव चाष्टमस्थाने रोगिणां मरणं दिशेत् ॥"  
इति दौपिका ॥

वीक्ष्यं, क्ली, ( वीक्षेत इति । वि + ईक्ष + यत् ।) विस्मयः । डङिप्रसिद्धम् । इति मेदिनी । ये, ५६ ॥

वीक्ष्यः, पुं, ( वि + ईक्ष दर्शने + यत् ।) लासकः । घोटकः । इति मेदिनी । दर्शनीये, चि ॥

वीक्षा, स्त्री, ( वीक्षणमिति । वि + ईक्ष + "गुरोश्च हलः ।" इति अः । टाप् ।) शूकशिखी । गतिभेदः । नर्तनम् । इति हेमचन्द्रः ॥ अन्ध-  
गतिभेदः । सन्धिः । इति शब्दरत्नावली ॥

वीचिः, पुं, स्त्री, ( वयति जलं तटे वर्द्धयतीति । वे + "वीचो ढिच् ।" उणा० ४।७२। ईचिः । स च ङित् ।) तरङ्गः । इत्यमरः ॥ ( यथा, रघुवंशे ।

१।४३ ।

"सरस्वीधरविन्दानां वीचिविचोभशोतलम् ।  
आमोदसुपजिघ्र्णानां खनिशासानुकारिणम् ॥")

खलपतरङ्गः । अवकाशः । सुखम् । इति मेदिनी । चे, १० ॥ अल्पः । इति हेमचन्द्रः ॥

किरणः । इति जटाधरः ॥

वीची, स्त्री, ( वीचि + कृदिकारादिति डीष् ।) वीचिः । इत्यमरटीकायां भरतः ॥ ( यथा, दृष्टवर्त्संहितायाम् । ५६।४ ।

"सरःपु नलिनोच्छन्निरस्तरविरक्षिषु ।  
हंसांसाचिप्रकटारवीचीविमलवारिषु ॥")

वीचीतरङ्गः, पुं, न्यायविशेषः । स तु ओजे शब्दस्य उत्पत्तिकारणरूपः । यथा,—

"वीचीतरङ्गन्यायेन तदुत्पत्तिस्तु कीर्णिता ।  
कदम्बगोलकन्यायादुत्पत्तिः कस्यचिन्मते ॥"

इति भाषापरिच्छेदः ॥

ननु शब्दज्ञानवच्छेदेनोत्पत्तिं शब्दे ओजे कथमुत्पत्तिरित्यत आह वीचीति आद्यशब्दस्य त्रिदंशदिगवच्छिन्नोऽन्यः शब्दस्तेनैव शब्देन जन्यते तेन चापरस्मादप्यपक एवं क्रमेण ओजोत्पत्तिरिति गृह्यत इति । कदम्ब इति आद्यशब्दादश-

दिक्षु दश शब्दा उत्पद्यन्ते तेषां दश शब्दा उत्पद्यन्ते इति भावः । अस्मिन् कल्पे गौरवाद्युक्तं कस्यचिन्मते इति । इति सिद्धान्तमुक्तावली ॥

वी(वी)जं, क्ली, (विशेषण कार्यरूपेण अपत्यतया च जायते इति । वि + जन + "उपसर्गो च संज्ञायाम् ।" इति डः । "अन्वेषामपीति ।" उपसर्गस्य दीर्घः । यदा विशेषण ईजते कुर्वि गच्छति शरीरं वा । ईज गतिक्रान्तयोः + पचाद्यच् । यदा, वीजते गच्छति गर्भाशयमिति । वीज् + अच् । यद्वा, "वीजप्रजनन-  
कान्त्यस्यखादनेषु । इत्यस्मादच्प्रत्ययः । तथा च भोजराजीये विद्यो जक् इति युत्पादितम् ।  
वयोरभेदः । वेति प्रजायते गच्छत्यनेनावृण्यं पितेति वा । अत्र चौरखामी वीज्यते वेति वा वीजं वाजिलौकिकः इति । वीजिः स्यात् प्रेरणक्रिया इति माधवः ॥ प्रेर्यते हि कार्य-  
करणाय वा वीजम् ।" इति निघण्टौ देवराजयन्त्रा । २।२।१५।) कारणम् । ( यथा, गीतायाम् । ७।१० ।

"वीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ॥"  
यथा च मनौ । १।५६ ।

"यदाख्यमात्रको भूत्वा वीजं स्यात्तु चरिष्य च ॥")  
शुक्रम् । इत्यमरः ॥ ( यथा मनौ । १।८ ।

"अप एव ससर्ज्जादौ तासु वीजमवाहजत् ॥"  
वीजं शुक्रम् । इति मेधातिथिः ॥ वीजं शक्ति-  
रूपम् । इति कुल्लूकः । यथा च तत्रैव । १०।७२ ।

"यस्मादौजप्रभावेण तिर्यग्जा नृपयोऽभवन् ।  
पूजिताश्च प्रशस्त्याश्च तस्माद्भोजं प्रशस्यते ॥")

श्रीकृष्णस्य सर्वोत्तरोत्तमं यथा,—  
दानव उवाच ।

"अधुना कृष्णरूपस्त्वं परिपूर्णतमः स्वयम् ।  
सर्वेषामवताराणां वीजरूपः सनातनः ॥"  
इति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे २२ अध्यायः ।  
अङ्कुरः । ( यथा, महाभारते । ५।१२।१६ ।

"न तस्य वीजं रोहति वीजकाले  
न चास्य वर्षे वर्षति वर्षकाले ।  
भीतं प्रपन्नं प्रदेदाति शत्रवे  
न ज्ञातारं लभते ज्ञानमिच्छन् ॥")

तत्त्वाधानम् । इति मेदिनी । मज्जा । इति राजनिर्घण्टः ॥ गणितविशेषः । यथा,—

"उत्पादकं यत्प्रवर्द्धनं बुद्धि-  
रधिहितं सत्पुरुषेण सांख्याः ।  
यत्तस्य कृतस्य तदेकवीज-  
मयत्तमीशं गणितं च वन्दे ॥  
पूर्वं प्रोक्तं यत्तमयत्तवीजं  
प्रायः प्रज्ञा नो विना यत्तयुक्ता ।  
ज्ञातुं शक्या मन्धवीर्भित्तान्तं  
यस्मात्तस्मादध्वमि वीजक्रियाश्च ॥"  
इति भास्कराचार्यविरचिते सिद्धान्तशिरोमणौ वीजगणिताध्यायस्य प्रथमद्वितीयश्लोकौ ॥

मन्तः । यथा । अथ भुवनेश्वरीमन्तः ।

"नकुलीशोऽग्निमाकृष्टो वामनेचाहं चन्द्रवान् ।  
वीजं तस्याः समाख्यातं सेवितं सिद्धि-  
काङ्क्षिभिः ॥"

नकुलीशो हकारः । अग्नी रेफः । वामनेच-  
मीकारः । अहं चन्द्रोऽनुस्वारः । ह्रीं ॥ \* ॥  
अत्रपूर्णाया वीजम् । ह्रीं नमो भगवति माहे-  
श्वरि अत्रपूर्णे स्वाहा ॥ \* ॥ अथ त्रिपुटा-  
वीजम् । श्रीं ह्रीं क्लीं ॥ \* ॥ त्रिनामीजम् । ॐ  
ह्रीं हुं खे च हे च ह्रीं हुं खे ह्रीं फट् ॥ \* ॥  
अथ त्रिनामीजम् । ऐं क्लीं त्रिनाम्निने मदभवे  
स्वाहा ॥ \* ॥ वज्रप्रसारिण्याः । ऐं ह्रीं त्रिना-  
म्निने मदभवे स्वाहा ॥ \* ॥ अथ दुर्गावीजम् ।  
ॐ ह्रीं हुं दुर्गाये नमः ॥ \* ॥ महिषमर्दिनी-  
वीजम् । ॐ महिषमर्दिनि स्वाहा ॥ \* ॥ जयदुर्गा  
वीजम् । ॐ दुर्गे दुर्गे रचयि स्वाहा ॥ \* ॥  
शूलिनीवीजम् । ज्वल ज्वल शूलिनि दुष्टयह  
हुं फट् स्वाहा ॥ \* ॥ वागीश्वरीवीजम् । वद  
वद वाग्वादिनि स्वाहा ॥ \* ॥ पारिजात-  
सरस्वतीवीजम् । ॐ ह्रीं ह्रीं ॐ ह्रीं  
सरस्वत्यै नमः ॥ \* ॥ गणेशवीजम् । गं ॥ \* ॥  
हरिश्चन्द्रवीजम् । ॐ गं नमः ॥ \* ॥ हरिद्रा-  
गणेशवीजम् । ग्लं ॥ \* ॥ लक्ष्मीवीजम् । श्रीं ॥ \* ॥  
महालक्ष्मीवीजम् । ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं ह्रीं  
जगत्प्रसूत्यै नमः ॥ \* ॥ सूर्यवीजम् । ॐ ह्रीं  
सूर्य आदित्य ॥ \* ॥ श्रीरामवीजम् । रां रामाय  
नमः । जानकीवक्त्रभाय हुं स्वाहा ॥ \* ॥ विष्णु-  
वीजम् । ॐ नमो नारायणाय ॥ \* ॥ श्रीकृष्ण-  
वीजम् । गोपीजनवक्त्रभाय स्वाहा ॥ \* ॥ वासु-  
देवस्य । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ \* ॥  
बालगोपालस्य । ॐ क्लो कृष्णाय ॥ \* ॥ लक्ष्मी-  
वासुदेवस्य । ॐ ह्रीं ह्रीं श्रीं श्रीं लक्ष्मीवासु-  
देवाय नमः ॥ \* ॥ दधिवामनस्य । ॐ नमो  
विष्णवे सुरपतये महाबलाय स्वाहा ॥ \* ॥  
हयग्रीवस्य ।  
ॐ उद्विगिरत्प्रणवोद्गीयसर्ववागीश्वरेश्वर ।  
सर्ववेदमयाचिन्त्य सर्व बोधय बोधय ॥ \* ॥  
वृषिहंस्य ।  
उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् ।  
वृषिहं भोग्यं भद्रं नृपस्य नमाम्यहम् ॥ \* ॥  
नरहरिवीजम् । औं ह्रीं ह्रीं हुं फट् ॥ \* ॥  
हरिहरस्य । ॐ ह्रीं ह्रीं शङ्करनारायणाय  
नमः ह्रीं ह्रीं ॐ ॥ \* ॥ वराहस्य । ॐ नमो  
भगवते वराहरूपाय भूर्भुवःपतये भूपतिर्त्वं  
मे देहि ददापय स्वाहा ॥ \* ॥ शिवस्य ।  
ह्रीं ॥ \* ॥ नृत्यजयस्य । ॐ जुं सः ॥ \* ॥  
दक्षिणार्द्धवीजम् । ॐ नमो भगवते दक्षिणा-  
मूर्तये मङ्गं मेधां प्रयच्छ स्वाहा ॥ \* ॥ चिन्ता-  
मणिवीजम् । र च म र य औं जं ॥ \* ॥  
नीलकण्ठस्य । प्रौं नौं ठः नमः शिवाय ॥ \* ॥  
चण्डस्य । रुक्म फट् ॥ \* ॥ जैनपालस्य ॐ चो  
जैनपालाय नमः ॥ \* ॥ वटुकमेरवस्य । ॐ ह्रीं  
वटुकाय आपदुद्धरगाय कुंर कुंर वटुकाय